

POJAM LJUDSKIH PRAVA

Apstrakt

Rad ima tri dela. Prvi se bavi nazivom “ljudska prava” i onim što se pod tim podrazumeva – poseban koncept, osnovna pravno zaštićena ljudska prava i slobode, konkretna pravna rešenja, ono što se dešava u praksi, jasno definisana ljudska prava i slobode koji pripadaju konkretnim licima odn. grupama, oblast prava kojom je regulisana materija ljudskih prava, poseban predmet koji se predaje na pravnim i srodnim fakultetima, itd. Tu je zatim ukazana načelna razlika između ljudskih prava i sloboda, kao i na razlikovanje ljudskih prava od nekih sličnih društvenih pojava.

U drugom delu istaknuto je da su ljudska prava vrlo složena društvena pojava. U skladu s tim dat je osvrt na njihove razne dimenzije – filozofsku, ideološku, političku, ekonomsku, socijalnu, pedagošku i pravnu.

Treći deo bavi se pravnim regulisanjem kao obaveznim delom ljudskih prava. Tu je istaknuto da nema ljudskih prava ako ona nisu pravno regulisana i objašnjeno je zašto je to tako. Ukazano je na to da pravno regulisanje znači da su ljudska prava pravno zajamčena, da njihovi titulari imaju pravni osnov da zahtevaju njihovo nesmetano uživanje i, po potrebi, zaštitu odnosno da, gledano iz drugog ugla, obaveze države odnosno drugih subjekata su pravne obaveze, obavezna pravila ponašanja. Drugim rečima, nepoštovanje ili povreda ljudskih prava predstavlja kršenje prava kao objektivnog normativnog poretka, što znači da povlači pravnu odgovornost. Autor posebno ističe da u suštinskom smislu, kada je reč o ljudskim pravima, više nije u pitanju dobra volja ili diskreciona ocena odnosnih subjekata, pre svega država, već se radi o sistemu pravnih pravila unutrašnjeg i međunarodnog prava, koja se međusobno prepliću i dopunjuju.

Ključne reči: *Ljudska prava, Pravo ljudskih prava, Međunarodno pravo.*

¹ Akademik Ruske akademije prirodnih nauka (Moskva); Redovni profesor, Poslovni i pravni fakultet, Univerzitet „Union – Nikola Tesla“, Beograd; Pravni fakultet Samarskog nacionalnog istraživačkog univerziteta “S.P. Koroljov” (Samara, Rusija), naučni savetnik (Institut za uporedno pravo, Beograd), e-mail: krivokapicboris@yahoo.com.

1. Pojam ljudskih prava

1. Naziv. – Sve do neposredno posle Drugog svetskog rata, za ono što danas nazivamo ljudskim pravima (eng. *human rights*) uglavnom se koristio izraz „prava čoveka“ (*rights of man*). On je zamenjen terminom „ljudska prava“ na insistiranje Elenor Ruzvelt (supruge predsednika SAD, Frenklina D. Ruzvelta) koja je primetila da se iz izraza „prava čoveka“ ne vidi dovoljno da se ta prava u jednakoj meri odnose i na žene.²

2. Pojam. – Pod ljudskim pravima mogu se imati u vidu razne stvari. Pored ostalog:

1) *poseban koncept* odnosno ideja o tome da postoje određena ljudska prava i slobode, koji su prirodni, neotuđivi i nezavisno od pravnog regulisanja i volje država pripadaju svakome na osnovu toga što je ljudsko biće. Drugim rečima, to je jedna vrsta posebne društvene filozofije koja vodi računa o pravnom i stvarnom položaju pojedinaca i grupa, u prvom redu o njihovoj zaštiti od nezakonitih zahvata vlasti, ali i u smislu obezbeđenja uslova za njihov nesmetan opstanak i razvoj.³

2) *osnovna pravno zaštićena ljudska prava i slobode*, koji pripadaju svakom ljudskom biću (pravo na život; sloboda misli, savesti i veroispovesti; prava privatnosti itd.) ili pojedinim naročito ugroženim kategorijama ljudi (posebna prava dece, žena, invalida, izbeglica, pripadnika nacionalnih manjina itd.). Ovde je, dakle reč o ljudskim pravima i slobodama kao pravnim institutima. Ovako shvaćena, ova prava i slobode pobrojani su i bliže definisani unutrašnjim propisima (ustavom, zakonima) i međunarodnim sporazumima, odlukama međunarodnih organizacija itd.;

3) *konkretna pravna rešenja* sadržana u pravnim normama. Tako se npr. može reći da ljudska prava u ekonomsko-socijalnoj oblasti nisu dovoljno razvijena, da nije obezbeđena efikasna zaštita ljudskih prava treće generacije itd.;

4) *ono što se dešava u praksi*. Tako npr. kada se kaže da su u nekoj zemlji ljudska prava razvijena, da stanje po pitanje ljudskih prava zadovoljavajuće ili, naprotiv, da se ljudska prava ne poštuju, misli se na opšte stanje ljudskih prava u konkretnoj državi;⁴

² Uostalom, pravni spomenici iz prošlosti koji su utrljali put savremenom konceptu ljudskih prava jamčili su odnosna prava samo muškarcima. To važi i za čuvenu francusku Deklaraciju prava čoveka i građanina (1789). Stoga ju je francuska književnica i revolucionarka Olim de Guž (*Olimpe de Gouges*) izmenila, zamenivši svugde reči čovek i građanin rečima žena i građanka, a zatim je objavila 1791. kao Deklaraciju prava žene i građanke. Nažalost, mada je taj njen poduhvat odjeknuo i izvan granica Francuske, ona je, pored ostalog, i zbog borbe za prava žena, 1793. završila na giljotini.

³ M.Paunović, B.Krivokapić, I.Krstić, *Međunarodna ljudska prava*, Beograd 2016, 21-23.

⁴ Razume se kod svake takve ocene, javlja se niz problema od kojih su samo neki vezani za to ko vrši ocenu stanja ljudskih prava, na osnovu kojih kriterijuma i slično. Drugim rečima, ove ocene su uvek više ili manje subjektivne.

5) *jasno definisana ljudska prava i slobode koji pripadaju konkretnim licima odn. grupama* - npr. aktivno i pasivno pravo glasa XX ili pravo YY da na jeziku koji razume učestvuje u datom sudskom postupku. Skup svih prava i sloboda određenog pojedinca su njegova subjektivna ljudska prava. Ona se donekle razlikuju od prava drugih lica u smislu da uz osnovna (opšta) ljudska prava, priznata svima, krug prava koja pripadaju datom pojedincu zavisi od niza faktora – gde se nalazi (u zemlji čiji je državljanin ili u inostranstvu), da li je možda pripadnik etničke manjine, dete, majka, izbeglica, radnik, invalid itd.;

6) *oblast prava* kojom je regulisana materija ljudskih prava i sloboda. U pitanju je objektivan normativni sistem, skup pravnih normi i principa kojima je uređena ova oblast društvenih odnosa. Pravilniji naziv je „pravo ljudskih prava“.⁵ U tom smislu može se govoriti o međunarodnom i nacionalnom (unutrašnjem) pravu ljudskih prava. Prvo je deo (posebna grana) međunarodnog javnog prava, a drugo čine relevantne norme sadržane u ustavu i drugim unutrašnjim pravnim aktima svake konkretne države;

7) *poseban predmet* koji se predaje na pravnim i srodnim fakultetima; itd.

Dakle, ljudska prava mogu se shvatiti na razne načine.

Ipak, osim kada je drugačije naznačeno ili proističe iz konteksta, pod ljudskim pravima uglavnom se ima u vidu skup (katalog, korpus) određenih ovlašćenja i povlastica koji su priznati svakome ili pripadnicima određene kategorije ljudi.

3. Ljudska prava i slobode. - To je drugi, precizniji naziv za ljudska prava. Njegovo korišćenje, samim tim i razlikovanje između ljudskih prava i sloboda, ima za cilj da ukaže na to da su pojedinci, odn. grupe ovlašćeni da od vlasti (države) zahtevaju aktivno ponašanje radi obezbeđenja zajamčenih im *prava*, dok je u drugim slučajevima u pitanju njihova *sloboda* od uplitanja vlasti (države) od koje se, shodno tome, traži samo da se ne meša (da ne ometa uživanje odnosnih sloboda).

U tom kontekstu, npr. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948) govori o tome da svako ima *pravo* da bude priznat kao pravni subjekt (čl. 6), da svi imaju *pravo* na podjednaku zaštitu zakona (čl. 7), da svako ima *pravo* da ga nadležni nacionalni sudovi efikasno štite od dela kršenja osnovnih prava koja su mu priznata ustavom ili zakonima (čl. 8), da svako ima *pravo* na pravično suđenje (čl. 10), da svako ima *pravo* na državljanstvo (čl. 15), da svako ima *pravo* na školovanje (čl. 26) itd., dok, s druge strane, pominje da svako ima pravo na *slobodu* kretanja i izbora mesta stanovanja (čl. 13), misli, savesti i vere (čl. 18), mišljenja

⁵ Kao što se npr. govori o diplomatsko-konzularnom pravu, pravu međunarodnih organizacija, pravu mora, kosmičkom pravu, pravu oružanih sukoba itd.

i izražavanja (čl. 19), mirnog zbora i udruživanja (čl. 20), učestvovanja u kulturnom životu zajednice, uživanja u umetnosti i učešća u naučnom napretku i u dobrobiti koja otuda proističe (čl. 27) itd.⁶

Međutim, mada u prvi mah privlačna, ova podela nikada ne može biti dosledno sprovedena, pošto se većina prava nalazi negde između. Tako npr. najvažnije ljudsko pravo – pravo na život, bilo bi prema ovoj klasifikaciji i sloboda (zato što se svodi na zahtev da država nezakonito ne poseže za njim) ali i pravo (zato što je država dužna da štiti svačiji život od nezakonitih nasrtaja drugih). Slično bi se moglo primetiti i za većinu ostalih prava, odn. sloboda.

Iz tih razloga, sem ako drugačije nije naznačeno, izrazi “ljudska prava” i “ljudska prava i slobode” obično se shvataju i koriste kao sinonimi s tim da se podrazumeva da i kada se pominju samo “prava”, zapravo se misli na prava u širem smislu, obuhvatajući tu i ona prava koje se bliže definišu kao slobode.

4. Razlika od sličnih pojava. - Ljudska prava treba razlikovati od nekih situacija u kojima određeni ljudi imaju posebna prava (ovlašćenja, povlastice) ali se tu ipak ne radi o ljudskim pravima.

Razlika počiva na osnovu zbog kojeg su odnosna prava priznata i na njihovoj funkciji. Ljudska prava priznaju se ljudima zato što su ljudska bića (osnovna, opšta ljudska prava) ili zato što pripadaju nekoj posebno ugroženoj kategoriji ljudi (posebna prava).

Za razliku od toga određena prava koja uživaju pojedinci daju im se kao predstavnicima države, kao njenim organima. To znači ne radi zadovoljenja osnovnih ili posebnih ljudskih potreba, a posebno ne radi lične koristi, već da bi odnosna lica uspešno obavila poverenu im državnu funkciju ili zadatak.⁷ Suštinski, to i nisu *njihova* (lična) prava, već nešto što im pripada privremeno, kao sastavni deo svog trenutnog, po mnogo čemu izuzetnog statusa.

Primeri su imuniteti i privilegije šefova država ili vlada (u zemlji i inostranstvu); imuniteti poslanika (u zemlji); povlastice, privilegije i imuniteti diplomatskih i konzularnih predstavnika (u državi prijema); povlastice i imuniteti funkcionera međunarodnih organizacija (u državama članicama); nepovredivost i druga prava parlamentara u ratu itd.

Uz navedene razlike (osnov i funkcije) ova posebna prava nisu lična – ona ne pripadaju konkretnim licima, već su vezana za određenu zvaničnu funkciju ili zadatak. Stoga su ona, opšte uzev, stalna, ali se njihovi konkretni uživaoci menjaju, u smislu da se ta prava prenose sa

⁶ Reči *pravo* i *slobodu* podvukao B.K.

⁷ U svim relevantnim međunarodnopravnim dokumentima, kada se govori o odnosnim povlasticama, privilegijama i imunitetima, neizostavno se precizira da se oni ne daju radi lične koristi, već da bi odnosna lica mogla da lakše i na pravi način ostvaruju svoje funkcije.

jednog lica na drugo - npr. sa jednog predsednika, na drugog; sa jednog ambasadora, na onoga koji ga je zamenio. I obrnuto, prestankom vršenja poverene funkcije, odnosno lice gubi ova prava.

Dakle, ovde nisu u pitanju nikakva ljudska prava, već određena zaštita koja se daje državnom organu odnosno predstavniku države (kao što npr. i sama zgrada diplomatske misije ima određene privilegije i imunitete).

2. Razne dimenzije ljudskih prava

Ljudska prava su vrlo složena društvena pojava. Zavisno od ugla gledanja imaju razne dimenzije: filozofsku, ideološku, političku, ekonomsku, socijalnu, pedagošku, istorijsku, pravnu itd.

Svakom od ovih dimenzija bave se specijalisti iz odgovarajuće oblasti nauke. Stoga će ovde biti date samo najelementarnije naznake, a akcenat će pre svega biti stavljen na pravni aspekt.

1. Filozofska dimenzija. - Razni pogledi na ljudska prava koji bi se jednom rečju mogli nazvati filozofskim, javljaju se tokom čitave istorije u svetim knjigama raznih vera i u radovima najistaknutijih mislilaca svake epohe.

Svima njima svojstveno je da insistiraju na zajedničkom poreklu ljudi, na tome da su ljudi braća i sestre i slično. Ako je već tako, jasno je i da ljudi treba da budu ravnopravni, da poštuju druge i njihova prava itd.

Mnogi filozofi⁸ posvetili su svoja dela dokazivanju da ljudi imaju urođena prava, koja je svaka vlast dužna da poštuje.⁹ Posebno je po tome poznata tzv. prirodnopravna škola.¹⁰

⁸ Sažeti pregled nekih od najpoznatijih učenja i stavova po ovom pitanju vidi kod: S.Gajin, *Ljudska prava: Pravno-sistemska okvir*; Beograd 2011, 217-319.

⁹ Kao minimum takvih prava u zapadnoj literaturi obično se ističu: pravo na život, pravo na slobodu, pravo na imovinu i pravo na bezbednost. Međutim, ako se prihvati ideja o urođenim (prirodnim) ljudskim pravima koja su uslovno rečeno vanvremenska odnosno treba da važe u svakom društvu (uvek i svugde) onda bi taj katalog svakako morao da bude duži i obuhvati niz ne manje važnih prava, kao što su npr. pravo na jednakost i zabranu diskriminacije, sloboda od mučenja, pravo na učešće u upravljanju društvenom zajednicom, pravo na privatnost itd. Ova i slična prava nisu ništa manje „prirodna“ od pomenuta četiri.

¹⁰ O ideji prirodnog prava i prirodnopravnoj školi: L.Spooner, *Natural Law; or the Science of Justice*, Part First, Boston 1882, http://files.libertyfund.org/files/2182/Spooner_1475_Bk.pdf, 21.1.2017; H.Kelzen, *Opšta teorija prava i države*, Beograd 1998, 60-65; R.P.George, „Natural Law“, *Harvard Journal of Law and Public Policy* vol. 31, 1/2008, 171-196; J.Finnis, „Natural Law: The Classical Tradition“, in: J.Coleman, S.Shapiro (eds.): *The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law*, Oxford University Press 2002, 1-60; B.H.Bix, „Natural Law: The Modern Tradition“, in: J.Coleman, S.Shapiro (eds.): *op. cit.*, 61-103; A.E.Wallin, „John Finnis's Natural Law Theory and a Critique of the Incommensurable Nature of Basic Goods“, *Campbell Law Review* 1/2012, 59-81.

2. Ideološka dimenzija. - Na razne načine ideju ljudskih prava koristile su i koriste mnoge ideologije. Kada se zna da se pod ideologijom uglavnom podrazumeva sistem političkih, pravnih, filozofskih, moralnih, verskih, umetničkih i sličnih pogleda na svet, a da je odnos prema ljudskim pravima jedno od najvažnijih pitanja svakog društva, jasno je da je pogled na ljudska prava uopšte ili na pojedina pitanja iz okvira te materije uvek po prirodi stvar ideološki obojen.

Tako npr. oni koji smatraju da je iz nekog razloga neravnopravnost između ljudi (između muškaraca i žena, između raznih klasa i kasta, između pripadnika raznih veroispoveti itd.) opravdana, pa čak i prirodna, uvek će se zalagati za takvo stanje stvari. Naprotiv, oni koji podržavaju danas vladajuće ideje o ravnopravnosti svih ljudi i zabrani diskriminacije, svim silama će se boriti protiv toga.

Ovde je dovoljno podsetiti da su za vreme Hladnog rata Zapadne države, u skladu sa svojim shvatanjima forsirale razvoj i međunarodno pravno regulisanje građanskih i političkih prava, a da je Istok, naprotiv, uvek akcenat stavljao na ekonomska, socijalna i kulturna prava. Uostalom, čak i danas u nekim društvima se, sa osloncem na vladajuće verske i druge ideološke poglede na odnose u društvu, određena prava uskraćuju bilo većini građana (npr. sloboda kretanja, pravo na informisanje, pravo na slobodne izbore itd.) bilo pojedinim kategorijama ljudi (npr. ženama, pripadnicima manjina itd.).

3. Politička dimenzija. – Ljudska prava imaju političku dimenziju već zbog toga što su na ovaj ili onaj način povezana sa raznim ideologijama.

Staviše, ona su neizostavni deo političkih ciljeva, akcija i procesa. Takvih kao što su borba za vlast odnosno održanje vlasti, nastojanje da se obezbedi puna ravnopravnost ili, naprotiv, da se u odnosu na određene kategorije ljudi postigne ili zadrži potčinjavanje, eksploatacija, diskriminacija i slično. U tom smislu svaki politički program obavezno sadrži i stav o ljudskim pravima, ona se koriste kao deo predizborne kampanje (bilo da se tvrdi da će se posle pobede na izborima učiniti sve da se stanje popravi, bilo da se, naprotiv, osporavaju prava određenih kategorija ljudi) itd.

Zapravo, vrlo važan deo korpusa ljudskih prava su politička prava, u prvom redu ona koja obezbeđuju učešće u vršenju političke vlasti i upravljanju društvom.

Politička dimenzija vidljiva je i na međunarodnom planu. Jedan od glavnih ciljeva UN, utvrđen već u čl. 1/3 Povelje UN je „postizanje međunarodne saradnje rešavanjem međunarodnih problema ekonomske, socijalne, kulturne ili humanitarne prirode i unapređivanje i podsticanje poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve bez obzira na rasu, pol, jezik ili veru.“ Staranje o obezbeđenju i razvoju ljudskih prava i njihovog doslednog poštovanja širom sveta zauzima vrlo važno mesto u aktivnostima UN, ali i drugih univerzalnih međunarodnih organizacija

(npr. Međunarodne organizacije rada). To, pored ostalog, podrazumeva i političko usmeravanje država putem podsticanja i ohrabrivanja ali i određenih oblika više ili manje vidljivog političkog pritiska.¹¹

Ljudskim pravima se na razne načine bave i mnoge regionalne organizacije, kao što su Savet Evrope, Evropska unija, Organizacija američkih država, Afrička unija itd.

Konačno, politička doimenzija postoji i onda kada se ljudska prava zloupotrebljavaju radi političkih nasrtaja na druge zajednice (humanitarna intervencija), radi uklanjanja nepoželjnih (neosnovano prišivanje etikete diktatora, kršioca ljudskih prava, sa pratećim posledicama od iznuđene ostavke ili impičmenta, sve do krivične sankcije) i slično.¹²

4. Ekonomska dimenzija. – Ljudska prava, onako kako se shvataju u naše vreme, neodvojiva su od ekonomske osnove. U budžetu svake moderne države predviđaju se posebna sredstva za zadovoljenje potreba ljudi, podrazumevajući i uživanje zajamčenih prava – za održavanje izbora, za obrazovanje, kulturu itd.

U korpusu ljudskih prava postoje i posebna ekonomska prava, kao što su pravo na rad, pravo na zaradu i druga prava iz radnih odnosa, pravo na adekvatni životni standard, pravo na socijalno obezbeđenje itd. Značaj ovih prava je izuzetan, često i veći od mnogih građanskih i političkih prava. Uostalom, kada nema šta da se jede, kada je neposredno ugrožena egzistencija, po prirodi stvari u drugi plan odlaze druga, sama po sebi vrlo važna prava, kao što su npr. prava privatnost, prava manjina itd.

5. Socijalna dimenzija.– Ljudska prava mogu se posmatrati sa opšteg, grupnog i pojedinačnog stanovišta. Neka prava pripadaju nedovoljno definisanim svima (titular je čovečanstvo), druga samo posebno ugroženim i stoga zaštićenim grupama, a treća, najbrojnija - svakome (osnovna, opšteljudska prava).

Mada se u krajnjoj liniji pre ili kasnije sve uglavnom svodi na ono što u stvarnom životu doživljava pojedinac (kao individua, ali i kao deo grupe odnosno čovečanstva) specifičnosti svake od ovih kategorija ljudskih prava utiču na način na koji se odnosna prava definišu, doživljavaju, prihvataju, štite itd.

6. Pedagoška dimenzija. – Najprostije rečeno ona se svodi na to da je potrebno razvijati ideju ljudskih prava, znanja o njima, kulturu ljudskih prava i slično. Sa druge strane, što su veći uspesi na tom polju, to se lakše razvijaju nova ljudska prava, a manji su slučajevi kršenja ili zloupotrebe već zajamčenih.

¹¹ Tako npr. država koja želi da uđe u Evropsku uniju, mora, pored ostalog, prvo da bude članica Saveta Evrope, a da bi to postala treba da ratifikuje Evropsku konvenciju o ljudskim pravima (1950) i, zavisno od slučaja, neke druge evropske sporazume iz oblasti ljudskih prava.

¹² Više: B. Krivokapić, "O zloupotrebi ljudskih prava", *Pravni život* 12/2014, 441-457.

Pedagoška dimenzija ostvaruje se putem širenja informacija o ljudskim pravima putem medija, posredstvom raznih radionica i seminara, organizovanjem posebnih kurseva (za radnike unutrašnjih poslova, zdravstvene radnike itd.), preko knjiga i drugih publikacija itd.

Sa druge strane, sa puno osnova može se primetiti da je i pravo na obrazovanje o ljudskim pravima jedno od važnih ljudskih prava.¹³

7. Istorijska dimenzija. – Sve društvene pojave, pa tako i ljudska prava, mogu se posmatrati u sadašnjem trenutku, ali i u istorijskim okvirima. Upoznavanje sa korenima odnosne pojave i njenim razvojem (u ovom slučaju: ljudskim pravima) znatno olakšava razumevanje ne samo onoga što je svojstveno današnjici, već i mogućih pravaca razvoja.

8. Pravna dimenzija. - Pravna dimenzija se ovde pominje kao poslednja ne zato što je manje važna od ostalih, već, naprotiv, da bi se ukazalo na njen poseban značaj (tačka na "i"). Ljudska prava su neodvojiva od prava kao društvene pojave odnosno normativnog poretka (objektivno pravo) kao što sama po sebi predstavljaju pravno zaštićene interese pojedinaca (subjektivno pravo).

Bliže gledajući, pravo je to koje definiše: 1) šta su ljudska prava, 2) koja su prava pravno zaštićena, 3) ko su subjekti (uživaoci) pojedinih prava, 4) koji su mehanizmi za ostvarivanje zajamčenih prava, 5) koji su mehanizmi nadzora nad time kako se ostvaruju utvrđena rešenja, 6) postupak i način korekcije odnosno ispravljanja ustanovljenih povreda ljudskih prava (ukidanje određenih pravnih akata, naknada štete itd.), 7) kažnjavanje za kršenje ljudskih prava (krivična dela, nadležnost i postupak sudova) i dr.

Gledano iz drugog ugla, uloga prava (pravnog poretka) svodi se na: 1) normiranje (pravno regulisanje); 2) stvaranje uslova i mehanizama za ostvarivanje ljudskih prava; 3) nadzor nad ostvarivanjem utvrđenih rešenja (stvarnim uživanjem zajamčenih prava) i, po potrebi, vršenje neophodnih korekcija; i 4) kažnjavanje za kršenje ljudskih prava.

3. Pravno regulisanje kao obavezni deo ljudskih prava

1. Opšte. - Po prirodi stvari nema ljudskih prava, ako ona nisu pravno regulisana.

U principu, neki pojedinac ili grupa može u praksi uživati povoljan status ili određene povlastice, a da to nije zajamčeno nijednim pravnim aktom. Međutim, tu se onda ne radi o *pravima*. Onaj ko toleriše odnosni povoljan tretman ovog pojedinca ili grupe može u svakom trenutku, i to

¹³ G.Alfredsson, „Human Rights Education is a Human Right“, in: M.Delević Đilas, V.Đerić (eds.): *The International and the National – Essays in Honour of Vojin Dimitrijević*, Beograd 2003, 159-164.

sasvim legalno, da promeni svoje ponašanje, uskrati podršku, zabrani određeno ponašanje, zahteva neko drugačije činjenje itd.¹⁴ Dakle, nema ljudskih prava, ako ona nisu predviđena i zajamčena pravom, ako nisu dovoljno detaljno definisani uslovi pod kojima se uživaju i okviri u kojima se to vrši, itd.

Ovaj element savremenog koncepta ljudskih prava može se nazvati i normiranjem, u smislu da predstavlja uobličavanje i usvajanje pravnih normi. U širem smislu, on podrazumeva i izgradnju i funkcionisanje potrebnih organa, ustanova i postupaka za ostvarivanje utvrđenih rešenja.

To, pored ostalog, obuhvata precizno navođenje odnosnih ljudskih prava, njihovo definisanje, jamčenje, utvrđivanje uslova pod kojima se ona uživaju, mehanizama nadzora nad njihovim ostvarivanjem, načina i sredstava za ispravljanje utvrđenih propusta (korekciju), pravno uređenje krivične i druge odgovornosti za kršenje ljudskih prava itd.

Norme iz materije ljudskih prava donose države na unutrašnjem planu (ustav, zakoni itd.), države zajedno (višestrani i dvostrani ugovori, međunarodna običajna pravna pravila), međunarodne organizacije (odluke nadležnih organa) ali i drugi subjekti (npr. multinacionalne kompanije).

Pravno regulisanje ljudskih prava znači da su u pitanju pravni odnosi. To znači da su ta prava pravno zajamčena, da njihovi titulari imaju pravni osnov da zahtevaju njihovo nesmetano uživanje i, po potrebi, zaštitu. Gledano iz drugog ugla, obaveze države odnosno drugih subjekata su pravne obaveze, obavezna pravila ponašanja. Drugim rečima, nepoštovanje ili povreda ljudskih prava predstavlja kršenje prava kao objektivnog normativnog poretka, što znači da povlači pravnu odgovornost.

U suštinskom smislu, kada je reč o ljudskim pravima, više nije u pitanju dobra volja ili diskreciona ocena odnosnih subjekata, pre svega država, već se radi o sistemu pravnih pravila unutrašnjeg i međunarodnog prava, koja se međusobno prepliću i dopunjuju.

Istorijski gledano, vezano za pravno regulisanje, došlo je do zanimljive pojave. Savremeni pristup ljudskim pravima prvo se javio u tadašnjim naprednim društvima, kao rezultat borbe potlačenih i obespravljenih slojeva društva. Zatim se proširio i na druge zemlje, a onda je potvrđen i međunarodnopravnim dokumentima. Nakon toga je, zahvaljujući u velikoj meri u međuvremenu stvorenim međunarodnim organizacijama i institucijama, zaštita ljudskih prava počela da se dalje razvija na međunarodnom planu, kao vid međunarodne saradnje. U naše vreme mnoga ljudska prava prvo su formulisana međunarodnopravnim dokumentima, a tek zatim su postala deo pravnih poredaka država. Ovaj

¹⁴ Izuzetno, on to neće moći učiniti ako su odnosna subjektivna prava postala deo običajnog (objektivnog) prava. Ali to onda opet znači da su ta prava pravno regulisana – istina ne zakonima ili konvencijama, ali svakako pravom (običajnim).

drugi proces predstavlja u neku ruku prirodan nastavak onog prvog.

2. Unutrašnje pravo. - Po prirodi stvari život ljudi je neposredno vezan pre svega za određenu državu – onu čiji su državljani ili onu pod čijom jurisdikcijom se nalaze (npr. na čijoj teritoriji borave).

To znači i da njihov pravni i stvarni položaj, podrazumevajući i stepen uživanja ljudskih prava direktno zavise od pravnog poretka te države.

Bliže gledajući, ljudska prava se ostvaruju prvenstveno u državama; država je dužna da stvori pravne i stvarne okvire za uživanje tih prava; u slučaju njihovog uskraćivanja ili kršenja odnosno lice zaštitu traži pre svega pred nadležnim organima te države; itd. Uostalom, ljudska prava najčešće krše upravo državni organi, što znači da je potrebno kontrolisati ih, ispravljati greške i propuste itd. Sve to zahteva da ova pitanja budu što preciznije uređena domaćim pravom svake konkretne zemlje.

U naše vreme ljudska prava zajamčena su i regulisana odnosno zaštićena unutrašnjim propisima država – njihovim ustavima, raznim zakonima (o zabrani diskriminacije, o zaštiti nacionalnih manjina itd.), posebnim odredbama zakona koji uređuju određene oblasti društvenih odnosa (zakon o radu, o obrazovanju, o krivičnom postupku itd.), raznim procesnim i drugim zakonima koji služe ostvarivanju ljudskih prava itd.

Zaštitom tih prava na razne načine bavi se veliki broj državnih organa i tela (sudovi, ombudsmani odnosno zaštitnici prava građana itd.) čiji su sastav, nadležnost, ovlašćenja i način rada takođe uređeni domaćim pravom.

3. Međunarodno pravo ljudskih prava. - U ne tako davnoj prošlosti ova materija uglavnom je važila kao tipičan primer pitanja isključivo iz unutrašnje nadležnosti država i tek je ovlaš bila regulisana međunarodnim pravom. Čak i u novijoj istoriji dugo vremena sve se uglavnom svodilo na zabranu trgovine robovima i zaštitu verskih manjina – onda i tamo gde su odnosna rešenja bila usvojena i primenjena.

Posle Drugog svetskog rata u međunarodnoj zajednici stalno jača svest o tome da poštovanje ljudskih prava predstavlja stvar od opšteg interesa. Uporedo s tim rastao je i broj konvencija i drugih izvora međunarodnog prava u ovoj oblasti i na svetskom i na regionalnom nivou, kao i u bilateralnim odnosima zainteresovanih država.

Mnoga ljudska prava i sa tim povezana pitanja (npr. međunarodnopravni zločini koji se sastoje u drastičnom kršenju ljudskih prava) prerasla su u opšte (univerzalno) običajno međunarodno pravo, što znači da su obavezna za sve države.

Međunarodno pravo ljudskih prava danas je poseban deo međunarodnog javnog prava i to onaj njegov deo koji se naročito brzo razvija. Više nije u pitanju samo skup nekakvih principa i instituta, već

čitav međunarodnopravni sistem. On se razvija i na nivou čitavog sveta i u regionalnim okvirima, posebno u Evropi, Americi i Africi.¹⁵

Prof. Boris Krivokapić, PhD

Academician of the Russian Academy of Natural Sciences (Moscow), Full Professor, Business and Law Faculty, University, „Union – Nikola Tesla“ (Belgrade) and Law Faculty, Samara National Research University “S.P. Korolev” (Samara, Russia),

NOTION OF HUMAN RIGHTS

Summary

The work consists of three parts. The first one deals with the term “human rights” and what is meant by it - a special concept, fundamental legally protected human rights and freedoms, specific legal solutions, what happens in practice, clearly defined human rights and freedoms that belong to specific persons i.e. groups, area of law that regulates human rights, a special subject taught in law schools, etc. After that here it is pointed out a fundamental difference between human rights and freedoms, as well as the distinction between human rights and some similar social phenomenon.

In the second part, it was pointed out that human rights are a very complex social phenomenon. Accordingly, an overview of their various dimensions - philosophical, ideological, political, economic, social, educational and legal is given.

The third part deals with the legal regulation as a mandatory part of human rights. Here it is emphasized that there are no human rights if they are not legally regulated and it is explained why this is so. It was pointed out that the legal regulation means that human rights are legally guaranteed, that their holders have a legal basis to request their free enjoyment and, if necessary, protection i.e. that, viewed from another angle, the obligations of the state and other entities are legal obligations, mandatory rules of conduct. In other words, non-compliance or violation

¹⁵ Za Evropu vidi: S.Carić, *Evropsko pravo ljudskih prava*, Beograd 2015.

of human rights is a violation of law as an objective normative order, which means that it entails legal liability. The author emphasizes that in terms of substance, when it comes to human rights, it is no longer issue of good will or discretionary assessment of respective entities, primarily states, but it is a system of legal rules of national and international law, which are intertwined and complementary.

Key words: Human Rights, Human Rights Law, International Law